

Pisatelj Fran Jaklič Podgoričan in Dobropolje

V navzven usmerjeni osebnosti Frana Jakliča Podgoričana so naravni darovi oblikovalca besede, organizatorja, učitelja po duši in izobrazbi utirali poti na najrazličnejša področja dejavnosti. Rodil se je leta 1868 v dobropoljski vasi Podgorica. Kulturno okolje, v katerem je nabiral svoja prva spoznanja, ga je zaznamovalo kot človeka in pisatelja za vse življenje. Leto 1893 smemo po pravici šteti za pomembno prelomnico v življenju domačinov. Tega leta je Jaklič nastopil mesto učitelja v rodnih Dobropoljah in komaj dva tedna kasneje je bila izročena prometu kočevska železnica.

Pomen Jakličeve prisotnosti v Dobropoljah je vsebinsko izredno raznolik in večplasten. Kot domačin je poznal to življenje do nadržnosti. V zrelih letih ga je začel oblikovati; najprej od leta 1888 kot pisatelj, po letu 1893 pa tudi kot učitelj, kulturni in gospodarski organizator in ob tem tudi kot politični vodnik svojih rojakov.

V prvem delu prispevka predstavljamo Jakliča in njegovo zavzeto organizatorsko in zadržno delovanje v Dobropoljah, kjer je že v zimskih mesecih šolskega leta 1893/94 ustanovil Bralno društvo, poleti leta 1894 Hranilnico in posojilnico – prvo reifeisnovko na Kranjskem, leta 1896 Kmetijsko društvo, dve leti kasneje še mlekarsko in sirarsko zadrugo, ki je imela svojo podružnico tudi v Strugah. Z njegovim prizadevanjem in gmotno podporo oblasti je bilo leta 1900 zgrajeno na Vidmu veliko, sodobno zadržno poslopje, kjer so dobile svoje prostore vse nastete ustanove. V tem času so dobile Dobropolje tudi svojo prvo dvorano v hiši premožnega pisateljevega sorodnika; dvorana je bila prizorišče izredno živahnega kulturnega življenja, pa tudi prizorišče političnih shodov. S svojim zagnanim zadržnim delovanjem je bil Jaklič znan kot najboljši sodelavec J. E. Kreka v tem smislu, da je znal brž in uspešno Krekove ideje udejaniti v življenju.

Jakličev reformatorski koncept v Dobropoljah je bil zasnovan kompleksno. Najprej je ustanovil bralno društvo, ki je postalo, kot pravi sam »ognjišče vsega izobraževalnega, a potem tudi gospodarskega in političnega dela.« V društvo so prihajali časopisi, kjer je Podgoričan objavljaj svoje povesti. »Moje povesti so Dobropoljci zelo radi brali, saj so bili junaki teh povesti ljudje iz njihove srede.« Nasprotnike in zaviralce zadržnega delovanja, gmotnega in moralnega osveščanja dobropoljskega malega človeka je žigosal tudi v nekaterih svojih povestih (Iz našega kota, Moje prepričanje mi je sveto, Prvi hleb).

V drugem delu prispevka predstavljamo etnološko zanimive sestavine v pisateljevi rokopisni zapuščini. Na prvem mestu omenjamo njegove nenaslovljene rokopisne spomine, zbrano gradivo o ženitovanjskih običajih ne obsega več kot en sam list papirja, pa je vendarle dragocen dokaz, kako skrbno je zapisoval sestavine svatbenega obredja, ki jih je oživil v povesti Nevesta s Korinja. Zanimiv pogled v pisateljevo delavnico odpira njegova korespondenca. Tako piše marca 1888 uredniku DS: »Imam mnogo pravljic ako jih vzamete in 'Ribničan Urban', zbirko smešnic in pravljic, ki jih pripovedujejo o Ribničanih.« Nič od

tega gradiva nismo našli. Leta 1894 piše med drugim Lampetu: »... Lotim se resno čarovnice, vmes spišem kaj krajšega, na primer 'Predpustni dnevi Zagorice', 'Kako se pri nas pripravljajo na semenj.' Znamenite sejme na zdenski Rebri omenja v številnih povestih, n-drobno opisuje pa na primer v povesti Kako se je ženil Kobaležev Matija, po izročilu pa tudi zdenske sejme v prvi polovici preteklega stoletja (Kančnik v sejmu, Kovač rošel). Kako je nastajala Podgoričanova povest Prvenec, ki jo je kasneje preimenoval Sin, sporoča v pismu Lampetu leta 1895: »Sedaj pišem Prvenec. Nabral sem dosti običajev in vraž, ki se tičejo prvega krsta v družini in to hočem priobčiti v povesti. Tega ni pisal še noben Slovenec in tudi je malo znano.«

S tem že načenjamo problematiko etnološkega v Jakličevem leposlovju. V njegovi rokopisni zapuščini najdemo le malo avtentičnega etnološkega gradiva, ki bi nam moglo pomagati pri etnološki presoji Jakličevega leposlovja. Pa vendar je to leposlovje polno etnološke vsebine. Prav možno je, da si Podgoričan gradiva tudi ni mnogo zapisoval, saj ga je dobro poznal, ga sproti jemal iz življenja. Ob poznavanju etnološke problematike dobrepoljske vasi, kolikor jo doseže ljudski spomin in jo poznamo iz starejše in tudi najnovejše etnološke literature, odkrivamo v Jakličevem leposlovju v mnogih primerih sok, ki oživlja spoznanja etnologov v novi podobi. Da bi temu verjeli, nas včasih odvrta igrivost v Jakličevem načinu pripovedovanja, drugič pa nas pripoved z apartnimi opisi in pojasnili posameznih etnoloških izsekov opogumlja do te mere, da si upamo zapisati, da smemo, ob kritični presoji seveda, Jakličeve povesti uvrstiti k virom za odkrivanje in iskanje etnološke podobe dobrepoljske vasi, pa tudi vasi v okolici.

Jaklič je bil mož in pisatelj svoje vrste. Njegov pisateljski realizem je bil cepljen na realizem kmečkega življenja. Rastel je iz pripovedne tradicije domačih ljudskih pripovedovalcev. »Učil sem se iz naroda in pišem za narod. S teorijo književnosti se nisem nikoli bavil, tudi se ne prištevam nikaki literarni struji... sem se pri pisanju držal samo svojega okusa.« Ta okus pa je bil v veliki meri zakoreninjen v pripovedni tradiciji njegovih rojakov, ki so znali pripovedovati zgodbe iz resničnega življenja ljudi v tej okolici.

Tudi Podgoričan je v veliki meri gradil svoje pripovedništvo na resničnih dogodkih in resničnih osebah, jih opisoval tako prosojno, da so ljudje z lahkoto prepoznali v povestih same sebe. Tako si je pogosto nakopal zamere, pritoževali so se na uredništvo, pa tudi s tožbami so mu grozili; na primer zaradi povesti Selska slika, Lepi Tonček, Iz našega kota. Ko opisuje resnično zgodbo božjepotnega voditelja – vojvode, je zapisal: »Ti ljubi moj Gregor Sraka! Kdo ve kaj porečeš, ko zveš, kaj pišem o tebi? Ali se boš tudi ti rotil name, kakor se je Kobaležev Matija, ko je ob mizo tolkel in vpil: 'Le tega ne k nam, le tega ne, ta nas bo vse popisal!' Osebe s posebno družbeno funkcijo v vaški sredini pogosto imenuje z njihovimi pravimi imeni (na primer imena vaških muzikantov, babice, živinskih barantavcev) imenuje z njihovimi pravimi – vsaj domačimi hišnimi imeni. Ta imena še vedno živijo tudi v ljudskem spominu. Ponavlja jih v različnih povestih, tako kot v različnih povestih ponavlja etnološko zanimive motive in opise in na ta način opozarja vsaj na morebitno avtentično etnološko vsebino motiva ali opisa. Ob preverjanju takih primerov pri informatorjih smo dobili pritrdilno pojasnilo. Podoba je, da je na ta način začel preverjati Podgoričana že 187

Mrkun. V konkretnost usmerjena oblikovalska misel se je v Podgoričanovih spisih udeleževala tudi pri slikanju najrazličnejših drobnih značilnosti snovnega, družbenega in duhovnega sveta in kulture, ki uokvirjajo zgodbe in dajejo povestim pravi lokalni kolorit. Lokalno živost jim dajejo dalje izvorna imena, tudi šaljiva domača imena krajev in prebivalcev (npr. Fovcarija, Fovčki za Dobrepolje, pa spet Polje, Poljci), domača hišna in osebna imena, narečni izrazi, ki jih pisatelj pogosto kar sproti v zgodbi oz. med tekstom razloži, ali pa jih razloži v opombi pod črto (na primer v povesti Sin).

Pravo etnološko bogastvo je ohranjeno v Jakličevem jeziku. Grafenauer pravi, da je v dialogih celo naturalističen. Zdi se, da je s tem v zvezi primernejši izraz zemeljski. V smislu avtentičnosti različnih etnoloških sestavin, kolikor smo jih mogli prepoznati, bi s tem izrazom mogli poimenovati tudi snovni del njegovih povesti. Vsekakor zaslužijo, da bi prav po etnološki sistematiki kritično obdelali Jakličeve spise. Jaklič je, čeprav le s svojo literarno pisavo, tudi etnološko zanimiv.

BOJANA ŠKAFAR-ROGELJ

J. V. Valvasor in domoznanstvo

V svojem prispevku, objavljenem v publikaciji *Etnologija in domoznanstvo* sem skušala predvsem odgovoriti na vprašanje: kakšno je bilo Valvasorjevo pojmovanje domovine, kaj mu je ta pojem vsebinsko pomenil in kakšno domovino je želel predstaviti tujcem, domačinom in zanamcem.

Pomemben spodbujevalni dejavnik, ki je Valvasorja usmeril v raziskovanje njegove dežele, je bila tako imenovana domoznanska struja, ki je v severnoevropskih deželah dosegla vrhunec ob koncu 17. stol. in katere znameniti avtor je bil tudi Matevž Merian (1593–1650), ki je Valvasorja neposredno napeljal k raziskovanju. Omenjena domoznanska struja je želela predstaviti svoje dežele z geografskimi in zgodovinskimi podatki. Dežele so predstavljali z ilustriranimi krajepisi, v katerih so hvalili naravne in druge znamenitosti. Vendar pa v njihovih delih ni šlo zgolj za predstavitev domače dežele, ampak tudi za povečevanje plemstva, ki je v tem času že polagoma začelo izgubljati svojo moč.

Pri iskanju odgovora na vprašanje, kakšno je bilo Valvasorjevo pojmovanje domovine, je bilo v slovenski etnologiji moč zaslediti tudi tezo, da naj bi Valvasorju domovino predstavljala le plemiška kultura, za njeno slavo pa naj bi bila ljudska kultura manj pomembna. Zaradi tega naj bi se tudi ne trudil, da jo polepša.

Menim, da bi veljalo o tej hipotezi razmisliti. Če bi namreč domačo deželo predstavljalo le plemstvo s svojo kulturo, bi o njej gotovo pisal bolj podrobno, kakor je, in ne bi le zagotovil, da živijo meščani in plemiči tako, kakor drugod po svetu. Menim, da je ocenjevanje, da je